

TOMÁŠ HAVLÍN

RECHT – GESCHICHTE – RELIGION

Zpráva z kantovské konference konané ve Vídni 4.–6. března 2004

Videň si 200 let uplynulých od smrti Immanuela Kanta (1724–1804) připomněla velmi vážně. Téměř každé knihkupectví v centru města nabízelo ve svých výlohách kantovské monografie, koupit se daly za speciální cenu kritiky v balení „tři v jednom“. Univerzitní knihovna uspořádala zajímavou, byť skrovnou výstavu *Kant aktuell*, kde bylo k vidění vedle dobového vyobrazení Královce i první vydání Kantových spisů.

Vrcholem se ale stala třídenní mezinárodní konference nazvaná *Recht – Geschichte – Religion; Die Bedeutung Kants für die Philosophie der Gegenwart*, která proběhla 4.–6. března 2004. Akci, o níž informovaly i rakouské sdělovací prostředky, pořádala na své půdě Rakouská akademie věd (ÖAW). Účastnili se jí přednášející ze sedmi zemí, hlavní postavou byl Jürgen Habermas (Frankfurt). Mimo něj přijali pozvání například Axel Honneth (Frankfurt), Onora O’Neill (Cambridge), Paul Guyer (Philadelphia), Claudio La Rocca (Pisa), Pauline Kleingeld (St. Louis) nebo Volker Gerhardt (HU Berlín). Dalšími účastníky byli Luca Fomesu (Florence), Francois Marty (Paříž), Heiner Bielefeldt (Berlín), Sharon Anderson-Gold (Troy), Bernd Dörflinger (Trevir), Mario Caimi (Buenos Aires) a Reiner Wimmer (Tübingen).

Za pořadatele symposium slavnostně zahájili Rudolf Langthaler a Herta Nagl-Docekal. Ta ve svém uvítacím příspěvku zdůraznila především potřebu zabývat se aktuálními motivy Kantovy filosofie.

První přednášku nazvanou *Glauben und Wissen – Zur Wirkungsgeschichte und aktuellen Bedeutung der Kantischen Religionsphilosophie* proslovil před zaplněným divadelním sálem akademie Jürgen Habermas. Ten určil Kantovo omezení náboženství rozumem jako obranu před dvojitým dogmatismem – „pozitivní“ autoritou církve a náboženskou ortodoxií. Současně ale připomněl, že Kant je vzdálen osvícenskému defetismu a před skepsí brání ty obsahy víry, které se dají ospravedlnit v rámci rozumu. Analýzu Kantovy filosofie náboženství potom vnímá jako popis osvojení dědictví náboženských tradic bez setření hranic mezi světy víry a vědění. Podle Habermase sice Kant kritizuje partikulární *Kirchenglaube* a staví proti ní *Vernunftreligion*, opozice ale není absolutní. Pro *Ver-*

nunftreligion je církevní víra pramenem inspirace, ze kterého se utváří praktický rozum. Ten nachází v náboženské tradici kompenzaci vlastních nedostatků. Víra je výrazem potřeby rozumu přijmout moc, která dokáže zjednat morálním zákonům celosvětový účinek a podle Habermase by bez historického závadvku, který poskytuje pozitivní náboženství prostřednictvím představy říše boží na zemi, praktickému rozumu chyběl impuls k postulátům (kladení účelu zbavuje morální jednání nepodmíněnosti).

Postuláty jsou pro Kanta dilematem. Na jednu stranu chápe náboženství jako zdroj morálky vyhovující měřítkům rozumu, na druhou stranu jako prostor, který by filosofie měla očistit od obskurností. Nauka o postulátech má podle Habermase smířit sebejistotu kritického rozumu se záměrem zachování náboženských obsahů. Kantovu morální filosofii pak podle něj lze podat jako pokus o rekonstrukci kategorického *Sollen* božního zákona diskursivní cestou. Praktický smysl transcendentální filosofie spočívá v tom, že morální hledisko převádí transcendentní božskou pozici na funkčně ekvivalentní vnitrosvětskou perspektivu.

Ve druhé části přednášky se Habermas zabýval vlivem Kantovy filosofie náboženství na další vývoj myšlení. V této souvislosti rozlišil tři linie; hegelovsko-marxistickou, upadající zpět do metafyzické tradice, protestantskou, reprezentovanou Schleiermacherem, který prostřednictvím transcendentální analýzy citu zajišťuje náboženství postavení rovnocenné rozumu a podle Habermase tak dělá krok směrem k postsekulární společnosti, a dialekticko-existenciální, která je reprezentována Kierkegaardem a klade mezi víru a vědění nepřeklenutelnou propast. V současnosti jsou podle Habermase hranice mezi vírou a věděním propustné, do filosofie pronikají pod falešnými jmény náboženské motivy. Kantovu filosofii náboženství je proto třeba chápat především jako varování před náboženskou filosofií.

Další příspěvky lze dle tématu dělit do několika skupin. Kantovým pojetím náboženství se zabývali Dörflinger a Caimi, několik příspěvků se týkalo obecných rysů osvícenství (La Rocca, Anderson-Gold), či etikou nahlíženou na úrovni individua. Zde přednesla Onora O'Neill zajímavý referát ke Kantovu pojetí autonomie, ve kterém ukázala, jak se současné koncepty autonomie (ztotožňující ji s individualismem) od Kanta liší, a současně navrhla interpretaci, která překonává perspektivu, podle níž je v případě morální volby nutné obětovat buď subjekt, nebo morální princip.

Nejvíce prostoru ale bylo věnováno Kantově politické filosofii a to především v souvislosti s filosofií dějin. Zde je třeba vyzdvihnout především příspěvek Axela Honnetha *Die Unhintergebarkeit des Fortschritts; Kants Bestimmung des Verhältnisses von Moral und Geschichte*, který si vedle Habermasovy přednášky získal asi největší pozornost. Honneth se v něm zabýval důvody, o které Kant opírá pochopení dějin jako účelného pokrokového procesu. Vedle rekonstrukce klasických důvodů, důvodu kognitivního a morálně-praktického, rozvinul Honneth vlastní interpretaci Kanta. Tvrdí, že Kant činí opatrný krok směrem k Hegelovi, když historizuje praktický rozum (Honneth současně mluví o detranscendentalizaci rozumu) a pokouší se chápat hypotézu pokroku jako produkt změny perspektivy dějinného subjektu. Dějinná cesta k lepšímu pak není popsána podle vzoru přírodní teleologie, nýbrž jako výsledek lidského učení.

Toto pojetí ale podle Honnetha stojí ve stínu, Kant se spíše snaží objevit v lidských dějinách přírodní záměr. Prostředkem pokroku je pro něj společenský antagonismus založený v samotné přirozenosti člověka, který je k societě přitahován a současně pociťuje potřebu osamostatnění (*ungesellige Geselligkeit*). Dějinný pokrok je výsledkem sociálního boje o uznání. Podle Honnetha je ale u Kanta přítomný i takový koncept, ve kterém se na přírodní teleologii zcela rezignuje. Člověk není vybaven jen pokud jde o vztah ke společnosti ambivalentní přirozeností, ale i povoláním k svobodnému myšlení. Dějiny se potom chápou jako proces učení. Tento proces ale nelze popisovat jako lineárně-kumulativní, neboť mu brání jak lidská přirozenost (lenost, zbabělost), tak i sociální hierarchizace. Vládci udržují poddané ve stavu, který ruší jakoukoli možnost svobodného užití vlastního úsudku. Právě tuto stránku Kantovy filosofie považuje Honneth za aktuální.

Celkově lze konferenci hodnotit jako velmi zdařilou, mírným zklamáním byla snad jen úroveň příspěvků amerických přednášejících. Sborník lze očekávat na podzim 2004, konferenci by mělo být věnováno i zvláštní číslo *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*.